

A SZLOVÁK NYELVŰ ÉS A MAGYAR JOGI TERMINOLÓGIA HELYZETE SZLOVÁKIÁBAN¹

SZABÓMIHÁLY GIZELLA

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

E-mail: gszabomihaly@ukf.sk

The situation of Slovak and Hungarian legal terminology in Slovakia. This paper gives an overview of the historical formation of Slovak and Hungarian terminology, as well as the efforts in the background concerning terminology strategy. It also describes the process of the development of Slovak and Hungarian legal terminology presenting several practical examples covering the results achieved so far and the areas to be developed in the future.

Keywords: terminology strategy, legal terminology, legal language, terminology data bases

1. Bevezetés

A szlovák nyelvtudomány történetét megvizsgálva nyilvánvaló, hogy a szlovák nyelvészetben nagyon fontos helyet foglal el a terminológia és a terminográfia, azaz az elméleti és a gyakorlati oldal egyaránt. A szlovák értelmiség, a nyelvészek és a politikusok számára mindig is fontos volt a szlovák irodalmi nyelv (azaz a standard nyelvváltozat), ezen belül a szaknyelv(ek) fejlesztése, használatának kiterjesztése lehetőség szerint minden kommunikációs helyzetre – ideértve a szóbeli és írott szakmai és tudományos kommunikációt is. Ez a téma még inkább hangsúlyossá vált Szlovákia 1993-as önállósodása és a szlovák nyelvet államnyelvi státuszba emelő ún. államnyelvtörvény 1995-ben történt elfogadása után. A jelenlegi helyzet megértéséhez – különösen ami a jogi terminológiát illeti – szükségesnek látok egy rövid történeti áttekintést.

1.1. A terminológia a szlovák nyelvészeti kutatásokban és a szlovák terminológia fejlődése a rendszerváltásig

A szlovák terminológia fejlesztésének kezdetei a 19. század közepére nyúlnak vissza, és a mai szlovák köznyelv alapjait lerakó L. Štúrhoz és köréhez köthetőek. A Matica slovenská² 1863-as megalakulását követő évekből a lexikográfiai bizottság tagjainak a tevékeny-

1 A tanulmány a VEGA 1/0316/21-es számú, *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű környezetben* című projekthez is kapcsolódik.

2 Szlovák kulturális és tudományos intézmény, 1875-ben a magyar állam betiltotta a tevékenységét, akárcsak a három szlovák gimnáziumét. A Matica slovenská 1919-ben újította meg tevékenységét, és napjainkig működik.

ségét kell kiemelni. A szlovák terminológia fejlesztésének elméleti kérdéseivel foglalkozó cikkek publikálásán túl munkájuknak köszönhetően jelentősen – főképpen terminusokkal – bővült a szlovák nyelv szókészlete. Témánk kapcsán meg kell említeni, hogy az 1850-ben kiadott német–cseh jogi-politikai terminológiai szótár³ alapján M. Mudroň szlovák jogi-közigazgatási terminológiai szótárt készített, ám ez kéziratban maradt. A tudományos nyelv fejlődése szempontjából fontosak voltak azok a szószedetek, amelyek az akkor alakult három szlovák tannyelvű gimnázium számára készültek, továbbá az I. B. Zoch által írt és a Matica slovenská 1868-as évkönyvében megjelent *Slovár vedeckého slovenského názvoslovia*, azaz a Szlovák tudományos terminológiai szótár. Sok terminust közöl J. Loos beszercebányai gimnáziumi tanár kétkötetes, *Slowník slowenskej, maďarskej a nemeckej reči* című háromnyelvű szótára⁴ is (a korszakról bővebben: Blanár 1963; Horecký 1956: 10–22).

Az első világháború után létrejött Csehszlovákiában folytatódott a terminológiai fejlesztés, amelyet politikai – és részben szakmai – okokból a cseh terminológia korábbiánál is erőteljesebb befolyása jellemezte.⁵ Mivel az új állam a csehek és a szlovákok közös államaként jött létre, hivatalos nyelvként a (nem létező) csehszlovák nyelvet határozták meg azzal a kiegészítéssel, hogy a cseh országrészekben a cseh nyelv, Szlovákiában a szlovák nyelv a hivatalos. Egyúttal a két nyelv közelítését tűzték ki célul, ez azonban ténylegesen a cseh nyelv preferálását jelentette. Szakmai okokból a cseh nyelvészek és szakemberek azért nem támogatták az önálló szlovák terminológiát, mert azt – a kidolgozott cseh terminológia miatt – feleslegesnek ítélték.⁶ A cseh hatás erőteljesen érvényesült a tankönyvekben, főképpen a természettudományi tantárgyak esetében, valamint az orvostudományban (pl. anatómiai terminológia). Ebben az időszakban több két- vagy háromnyelvű terminológiai szótár is elkészült: elsősorban a magyar hivatalnokok és szakemberek helyébe lépő, az addig használatos magyar terminológiát nem ismerő cseh állami alkalmazottak számára készült a magyar–szlovák jogi szótár és a magyar–német–szlovák vasúti szótár;⁷ a legjelentősebb terminológiai vállalkozás a hatkötetes német–cseh–szlovák gépészeti szótár⁸ volt. (A korszakról bővebben Horecký 1956: 23–32.)

3 Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slawische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-böhmische Separat-Ausgabe. Wien 1850.

4 A szótár címe megtévesztő, mert az első kötetben a nyelvek sorrendje magyar–német–szlovák, a másodikban pedig német–magyar–szlovák. A szótár Pesten jelent meg 1869-ben, illetve 1871-ben.

5 A két nyelv kölcsönös érthetősége miatt a cseh nyelvnek korábban is nagy jelentősége volt a szlovákok számára: a huszita hadjáratok hatására, valamint a cseh egyetemeken tanuló diákok közvetítésével a 15. századtól terjedt a szlovákok lakta területeken a szlovák elemeket is tartalmazó cseh nyelv, az ún. *slovakizovaná čeština*. A reformáció időszakától a szlovák evangélikusok liturgikus nyelve az ún. bibliai cseh nyelv (*biblická čeština*) lett.

6 A cseh nyelvészek további kifogása az önálló szlovák terminológia ellen az volt, hogy a szlovák szótárszerzők népi vagy beszélt nyelvi szavakat is „terminusi” szintre emeltek (I. Horecký 1956: 30).

7 Fajnor, V. – Zátarecký, A.: *Právnícký terminologický slovník*. A magyar–szlovák rész 1921-ben, a szlovák–magyar 1923-ban jelent meg. Viest, I., 1919. *Maďarsko-nemecko-slovenský železničný slovník*.

8 Mikulík, S.: *Strojnícký slovník nemecko-česko-slovenský. Díl I. Elektrotechnika*. Az I. kötet (A–K) 1930-ban, a II. (L–Z) 1931-ben jelent meg Prágában. Az általános géptannal foglalkozó II. rész négy kötet 1935–1948 között szintén Prágában jelent meg Krouza, V. szerkesztésében.

A két világháború közötti terminológiai előrelépés ellenére az 1953-ban indult *Slovenské odborné názvoslovie* (Szlovák terminológia) című kéthavi folyóirat első számának beköszöntőjében a szerkesztőség arról ír, hogy a korábbi időszakban a szlovák nyelv csak kevésbé tudott „behatolni” a tudományokba, a szlovák terminológia sok gonddal küzd: számos fogalomra nincs szlovák terminus vagy csak „népi”, nem pontos megnevezés létezik, míg fogalmakra túl sok is van. A megváltozott körülmények miatt szükség van a szlovák terminológia erőteljes fejlesztésére: e célból alakult meg a Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében az önálló terminológiai osztály, amelynek keretében 25 munkacsoport dolgozik, feladatuk az adott szakterületek szakszókincsének fejlesztése és terminológiai szótárak előkészítése.⁹ A folyóirat indítását a terminológiai bizottságokban folyó munka eredményeinek bemutatása motiválta.

A *Slovenské odborné názvoslovie* című folyóiratban ennek megfelelően a vezető szlovák nyelvészek és más szakterületek szakemberei által írt elméleti tanulmányok, cikkek mellett mutatóanyagok olvashatók a készülő szakszótárakból, de a lap a szakfordítók számára újabb idegen (főleg orosz) terminusok szlovák megfelelőit is közölte. A *Slovenské odborné názvoslovie* kilenc évfolyamot élt meg, 1963-tól helyét a cseh–szlovák *Československý terminologický časopis* vette át, amely egyben azt is jelentette, hogy a szlovák terminológiában újból erősödött a cseh hatás. Az első szám bevezető tanulmányában Jaromír Bělič cseh nyelvész elismeri az 1945 utáni szlovák (és cseh) terminológiai fejlesztést, de fontosnak tartja, hogy a továbbiakban jobban összehangolják ezeket a munkálatokat, hiszen ezt kívánja a szocialista társadalom érdeke is. Szerkezetét tekintve az új folyóirat hasonló volt a *Slovenské odborné názvoslovie* címűhöz: hasábjain elméleti tanulmányok mellett egy-egy szakterület terminológiáját bemutató írások, továbbá könyvismertetések is helyet kaptak. A *Československý terminologický časopis* 1966-ban szűnt meg, azóta az 1967-től máig megjelenő *Kultúra slova* folyóirat közöl (a nyelvi ismeretterjesztő és nyelvművelő cikkek mellett) terminológiai témájú írásokat. 1952 és 1964 között a Szlovák Tudományos Akadémia égisze alatt 21 szakszótár jelent meg. Ezek közül témánk szempontjából ki kell emelnünk az 1952-ben kiadott, 182 oldalas jogi terminológiai szótárt (*Právnický terminologický slovník*), valamint a hétkötetes nagy orosz–szlovák szótárt (1979–1995), amely a közölt szakszavak mennyisége okán nemcsak általános szótárnak, hanem szakszótárnak is tekintendő. Végül meg kell említeni, hogy 1956-ban jelent meg a szlovák terminológia alapműve, Ján Horecký *Základy slovenskej terminológie* (A szlovák terminológia alapjai) című monográfiája.

9 A nyelvtudományi intézeten kívül a Szlovák Tudományos Akadémia alá tartozó egyéb intézetekben is működtek terminológiai munkacsoportok.

2. A terminológiastratégia helyzete Szlovákiában

2.1. Terminológiastratégiai témák az államnyelvtörvényhez kapcsolódó kormányzati dokumentumokban

Az 1992-ben elfogadott szlovák alkotmány a szlovák nyelvet államnyelvvé „emelte”,¹⁰ ennek nyomán a szlovák parlament 1995-ben elfogadta az ún. államnyelvtörvényt (270/1995. sz. törvény a Szlovák Köztársaság államnyelvéről), amely kijelöli az államnyelv, azaz a szlovák standard nyelvváltozat használatának kereteit, egyúttal a törvény 2. §-a szerint az állam feladata az államnyelv védelme és fejlesztése. A törvény alapján tárgyalta meg és hagyta jóvá 2001-ben a kormány a *Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk* (az államnyelvről való gondoskodás koncepciója) című dokumentumot (Koncepcia 2001), amelyben külön fejezet foglalkozik a terminológiával, vagyis ez a kormányhatározat formájában elfogadott koncepció tekinthető a hivatalos terminológiastratégiai dokumentumnak.

A terminológiáról szóló fejezetben a szerzők leszögezik, hogy noha a terminológiáról folytatott elméleti gondolkodás és a terminológiai gyakorlat a korábbi évtizedekben is magas színvonalú volt Szlovákiában, számos sürgető feladat van e téren. Ezek közül a legfontosabb egy terminológiai adatbázis kiépítése, amelyhez a legjobb feltételek a Szlovák Tudományos Akadémia L. Štúr Nyelvtudományi Intézetében vannak meg. Ezen kívül aktivizálni kell a minisztériumokban és az állami főhivatalokban az 1997-es kormányhatározat alapján létrehozott terminológiai bizottságokat, amelyek tagjai között nyelvészek is lennie kell. E bizottságok feladata az adott szakterület terminológiájának egységesítése, az aktuális terminológiai problémák kezelése, a már meglévő terminológiai szótárak átdolgozása, kiegészítése, továbbá szakszótár készítése olyan szakterületeken, ahol ilyen szótár még nem áll rendelkezésre.

Amint az előző fejezetből kitűnik, a szlovák terminológiára mindig is nagy hatással voltak más nyelvek, elsősorban a cseh. A most tárgyalt koncepcióban viszont már az angolnak a szlovákra gyakorolt hatásáról és annak következményeiről esik szó: az angol szavak nagymértékű „beáramlása” ellen fellépő országokra (Franciaország, Norvégia, Lengyelország, Törökország) hivatkozva a koncepció szerzői a nyelv és ezen belül a terminológia fejlesztését „saját nyelvi forrásokra” alapozva képzik el. Ettől függetlenül nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetközi összefüggéseket sem, elsősorban az uniós jogharmonizációval kapcsolatos terminológiai problémákat.

A koncepció szerzői szerint a jogalkotásban és a jogalkalmazásban nem megfelelő nyelvi színvonalú szövegek születnek, és a terminológia sem egységes, ezért a jogszabályok szövegét ellenőriztetni kell nyelvészekkel, és velük karöltve folyamatosan bővíteni kell a központi terminológiai adatbázist. Az európai uniós csatlakozás kapcsán a jogharmonizációval foglalkozó intézményben (Institút pre aproximácia práva) készülő fordítá-

10 1945 és 1990 között jogilag nem létezett sem hivatalos, sem államnyelv Szlovákiában. A rendszerváltás után, 1990-ben fogadta el a szlovák parlament azt a törvényt, amely a szlovákot az ország(rész) hivatalos nyelveként határozta meg.

sokban ügyelni kell arra, hogy pontos és helyes új terminusok kerüljenek bevezetésre. A koncepció a terminológiával összefüggésben az alábbi prioritásokat jelöli ki a gyakorlati megvalósítás szintjén:

A felsőoktatásban a nem nyelvészeti irányultságú (azaz természettudományi, orvosi, műszaki) szakokon terminológiai kurzusokat kell bevezetni, bővíteni kell az interdiszciplináris képzést – pl. nyelvészeti képzés jogi, közgazdasági képzéssel kombinálva – annak érdekében, hogy megfelelően képzett szakemberek végezzék a szakfordítást¹¹ és a terminológiafejlesztést. A jogtudományi karokon nyelvi és terminológiai képzést kell biztosítani a hallgatóknak.

A jogalkotásban és a jogalkalmazásban a legfontosabb feladatok: újra kell indítani a szlovák igazságügy-minisztérium mellett működő terminológiai bizottság tevékenységét, amelynek feladata a szlovák jogi terminológia fejlődésének figyelemmel kísérése, rögzítése és gazdagítása. Mivel az 1952-ben megjelent jogi szótár elavult, új jogi terminológiai szótárat kell készíteni, e tekintetben együtt kell működni a tudományos akadémia illetékes jogi intézetével.

Különös figyelmet kell fordítani az alapvető kódexek¹² nyelvezetére és az egységes terminológiahasználatra. Nyelvileg képezni kell a bírákat és az ügyészeket, annál is inkább, mert pl. a bírósági ítéletek nyelvezete és stílusa átlagon aluli.

Ami a közigazgatást illeti, a járási (esetleg a megyei) hivatalokban szintén fel kell állítani terminológiai bizottságokat, és biztosítani kell, hogy az önkormányzatok által kiadott rendeletek, helyi kiadványok nyelvileg megfelelő színvonalúak legyenek. Minden szintű jogszabály esetében biztosítani kell a nyelvi és terminológiai lektorálást, ellenőrzést, és meg kell teremteni ennek szervezeti és pénzügyi hátterét.

A koncepcióban megfogalmazott feladatok végrehajtásával a kormány nyilván nem volt elégedett, mert a területet felügyelő kulturális minisztérium 2007-ben intézkedési tervet fogadott el (Opatrenia 2007). Ebben a minisztérium megállapítja, hogy az állampolgároktól kapott bejelentések alapján az államnyelvtörvényt az érintettek nem tartják be, ezért további intézkedésekre van szükség. A terminológia kapcsán a dokumentumban az alábbiak olvashatók: jobban össze kell hangolni a minisztériumokban működő terminológiai bizottságok tevékenységét; az európai uniós joganyag átültetése kapcsán születő új jogszabályokat nyelvi és terminológiai szempontból ellenőrizni kell; a központi állami hivatalokban olyan bizottságokat kell létrehozni, amelyek nyelvi és terminológiai szempontból ellenőrzik a szakterületre vonatkozó európai uniós szövegek szlovák fordítását; ki kell alakítani egy olyan, egységes központi terminológiai adatbázis

11 Szlovákiában a fordítóképzés BA és MA szinten a bölcsészkarokon történik, azaz tipikusan filológiai irányultságú, szakfordítást posztgraduális képzésként lehet tanulni.

12 A megváltozott politikai és gazdasági helyzetre való tekintettel a 90-es évek elején elindultak a legfontosabb törvények újrakodifikálásának munkálatai. Az új kódexek elfogadásának éve: Munka törvénykönyve: 2001, Büntető törvénykönyv és büntetőeljárás törvény: 2005, a polgári peres eljárásról, a polgári nem peres eljárásról és a közigazgatási bírósági eljárásról szóló törvények: 2015 (e három utóbbi a polgári peres eljárásról szóló törvényt váltotta fel). Új Polgári törvénykönyv még nem készült, viszont a régít 1990 után 57-szer módosították.

építésének feltételeit, amely a kulturális minisztérium honlapján működne, és a hazai, valamint az uniós intézményeknél dolgozó szakfordítók számára jelentene segítséget, valamint ki kell dolgozni a szakmai és a laikus közvélemény számára is használható terminológiai és nyelvi kézikönyvet (manuál).

2012-től a kulturális minisztérium két évente jelentést készít az államnyelvtörvény és a „Konceptia” rendelkezéseinek a végrehajtásáról (az 5. jelentés 2020-ban jelent meg). E jelentések kitérnek a terminológiai kérdésekre is, ám új elemet már nem tartalmaznak. Folyamatosan visszatérő téma azonban a terminológiai bizottságok nem megfelelő tevékenysége, ezért 2014-ben kormányhatározat rendelkezett arról, hogy minden központi hivatalban létre kell hozni egy terminológiai bizottságot, emellett ebben az évben megalakult a kulturális minisztérium mellett működő terminológiai bizottság is. E bizottságnak a kulturális minisztérium honlapján olvasható alapszabálya szerint a testületnek egyféle felügyeleti tevékenységet kellene folytatnia, azaz véleményeznie kellene a minisztériumi bizottságok által javasolt terminusokat, és feladata lenne a jogszabályokban előforduló terminusok egységesítése. A minisztérium honlapján *Schválené termíny a ich definície* cím alatt a bizottság által jóváhagyott terminusok, angol megfelelőjük, valamint definíciójuk kellene hogy szerepeljen. E cím alatt azonban csak egy 1916-os dokumentum olvasható, ez az államnyelvtörvényben előforduló hét terminust tartalmaz.

Ha az idézett dokumentumokat az UNESCO terminológiai irányelvei (Guidelines 2005; Fóris 2017) alapján értékeljük, megállapítható, hogy azok (és általában az eljárás) nem felelnek meg az irányelvekben foglaltaknak. A terminológiastratégia kidolgozásának egyes szakaszait tekintve az említett dokumentumok esetleg minősíthetők a II. szakasz megvalósulásának, de sehol sem találunk utalást az előkészítő I. szakaszra, nincs kijelölve olyan szervezet, amely a végrehajtást (III. szakasz) menedzselné,¹³ és nincsenek konkretizálva a IV. szakaszban szükséges tevékenységek sem. A koncepció (Konceptia 2001) kidolgozásakor a hivatkozott UNESCO-irányelv még nem létezett, a kulturális minisztérium intézkedési tervének (Opatrenia 2007) megjelenésekor azonban igen, vagyis elvileg a dokumentum szerzői támaszkodhattak volna az irányelvre. Úgy tűnik azonban, hogy a szlovák illetékesek ezt az UNESCO-anyagot nem ismerik, sőt a terminológiával foglalkozó nyelvészek sem, ugyanis írásaikban kizárólag a vonatkozó nemzetközi szabványokra hivatkoznak.

2.2. Terminológiai adatbázisok és szótárak a rendszerváltozás után

Az előző fejezetben említett, a kulturális minisztérium honlapján hozzáférhető egységes központi terminológiai adatbázis nem készült el, viszont a szlovák nyelvtudományi intézetben 2016-tól működik egy internetes terminológiai portál.¹⁴ Ennek része a 2005-től fejlesztett Szlovák terminológiai adatbázis, amely a 2007-es próbaüzem után 2008-tól

13 Mivel az államnyelvtörvény végrehajtását a kulturális minisztérium felügyeli, értelemszerűen a minisztériumnak kellene ellátnia ezt a szerepet; a minisztérium tevékenysége azonban lényegében a már említett jelentések elkészítésében ki is merül.

14 A honlap címe: <https://terminologickyportal.sk/>.

ésben is működik. Az adatbázis 22 tudomány- és szakterületről mintegy 15 000 terminust tartalmaz, szerkezetének kialakításakor figyelembe vették a nagy nemzetközi terminológiai adatbázisokat, főként a nemzetközi terminológiai szabványokról szóló ISO 10241-es szabványt. A terminográfiai adatlap, azaz bejegyzés az alábbi adatokat tartalmazza: terminus, szinonimák, szakterület, definíció, definíció forrása, kontextus, kontextus forrása, terminus minősítése (pl. ajánlott, elavult, neologizmus), a terminust jóváhagyó szervezet, kapcsolódó terminusok (pl. föl- és alárendelt terminus, antonimák), idegen nyelvi megfelelő, URL (általában a Wikipédia megfelelő szócikkére utal). Az egyes terminusoknál azonban nincs minden mező kitöltve, ennek oka, hogy az adatbázis nagyrészt már meglevő terminológiai adatbázisokra, szószedetekre épül,¹⁵ ezek szerkezete pedig nagyon eltérő, sok esetben csak a terminust és a definíciót (esetleg az angol megfelelőt) közli. Ezek az adatbázisok közvetlenül is elérhetők a portálról, de a fő oldalon levő központi keresőből is: a keresett terminust beírva megjelennek a különböző előfordulások, mégpedig nemcsak címszóként, hanem valamely más terminus definíciójában is (a terminológiai adatbázisról bővebben Levická 2008; Šimková–Levická–Stoykova 2017).

A terminológiai portálon további elméleti és terminológiai, terminográfiai források is megtalálhatóak, pl. az előző fejezetben említett terminológiai folyóiratok és terminológiai munkák (pl. Horecký 1956) digitalizált formában, az addig megjelent terminológiai szótárak (ezek esetében általában csak a bibliográfiai adatok), valamint linkek utalnak a jelentősebb nemzetközi terminológiai adatbázisokra (pl. IATE,¹⁶ TERMIUM Plus).

Az utóbbi tíz évben további önálló terminológiai adatbázisok, illetve elektronikus szószedetek is létrejöttek, ezek közül a legfontosabbak az alábbiak:

A szlovák szabványügyi intézet honlapján 2019-től hozzáférhető (regisztráció alapján) a hatályos és hatályon kívül helyezett szlovák szabványokban, nemzetközi szabványok szlovák fordításában előforduló szlovák terminusokat, azok angol megfelelőit, valamint a terminus definícióját tartalmazó adatbázis.¹⁷ A postai és telekommunikációs kutatóintézet az előzőhöz hasonló két terminológiai adatbázist tett hozzáférhetővé: az egyik az elektronikus kommunikációval, a másik a postaforgalommal kapcsolatos terminusokat, valamint definíciókat tartalmaz, az első a szlovák fogalmakon kívül azok angol

15 Az adatbázisban az alábbi tudományterületek képviseltetik magukat (zárójelben a terminusok száma): csillagászat (1877), biztonságpolitika (1389), kétnyelvűség (197), katasztrófavédelem (74), közgazdaságtan (1050), epidemiológia és immunológia (1005), filozófia (202), frazeológia (404), fizika (719), történettudomány (320), történelmi mértékegységek (111), korpusznyelvészet (149), liturgiában használatos textíliák (217), marketing (706), tömegkommunikáció (587), orvostudomány (3842), migrációs politika (281), tűzvédelem (125), sakk (888), szociális biztonság (713), közigazgatás (338), vulkanológia (102). Ezenkívül számos egyéb (pl. jogi) terminus is megtalálható az adatbázisban, ezek általában a szlovák nemzeti szövegtárból származnak.

16 <https://iate.europa.eu/home> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

17 <https://terminologia.unms.sk/> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

megfelelőit, a másik pedig angol és francia megfelelőit is közli.¹⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy nem minden terminushoz kapcsolódik definíció. Az utolsó adatbázis a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Természettudományi Karán készült, és mintegy 5000 szlovák növénybiológiai terminust tartalmaz (a szinonimákat és a definíciót is beleértve).¹⁹ Érdekeség, hogy az adatbázisnak létezik mobiltelefonra optimalizált változata is.

Amint említettük, a nyelvtudományi intézetben fejlesztett Szlovák terminológiai adatbázis jogi terminusokat is tartalmaz, gyakorlati szempontból azonban sokkal jelentősebb az igazságügyi minisztérium által üzemeltetett SLOV-LEX portálon²⁰ található Tezaurus slovenského práva (szlovák jogi tezaurusz). Szerkezetét az ISO 25964 (International standard for thesauri and interoperability with other vocabularies) szabványnak megfelelően alakították ki, elvileg fogalomalapú, de terminusokra lehet keresni benne. A tezauruszban a jogi fogalmak/terminusok jogágak szerinti „altezauruszok” szerint vannak csoportosítva: büntetőjog, alkotmányjog, kereskedelmi jog, közigazgatási jog, pénzügyi jog, munkajog, polgári jog. Az adatlap az alábbi mezőket tartalmazza: terminus (mint címszó), preferált terminus (ez esetleg eltérhet a címszótól), alternatív terminusok, utolsó módosítás dátuma, ún. jogszabályi definíció (ha valamely jogszabályban az adott terminus definiálva van), definíció forrása (jogszabályi hely megadásával), „doktrinális” definíció (egyetemi tankönyvből vagy más szakmai publikációból származó definíció), ennek forrása, a terminus előfordulása bírósági anyagokban (határozatok), valamint egyéb jogszabályokban, rokon fogalmak.

Véleményem szerint nem szerencsés, hogy a szlovák terminológiai adatbázis (STD) és a tezaurusz még az azonos terminusokat is eltérő módon kezeli, illetve közli: például a *trestný čin* (‘bűncselekmény’) mind a két adatbázisban szerepel, az STD a definíciót egy biztonságpolitikai szakszövegből veszi át, az elsődleges, azaz a jogszabályi definíció kontextusként szerepel, a tezauruszban pedig a jogszabályi definíció az elsődleges. Továbbá mind a két adatbázis feltüntet kapcsolódó fogalmakat, azonban teljesen eltérőeket.

Az államnyelvről való gondoskodás koncepciója (Konceptia 2001), valamint a kulturális minisztérium által kiadott dokumentum (Opatrenia 2007) rendelkezéseinek értelmében a minisztériumokban és a központi állami hivatalokban létesült terminológiai bizottságok általában kétnyelvű (angol–szlovák) terminológiai szószedeteket készítettek, ezek az adott intézmény honlapján elérhetőek online vagy pdf-formátumban, illetve a honlapokon más forrásból származó szótárak és szószedetek is megtalálhatóak:

18 http://62.197.242.171/iecd/new/Vyklad_new.asp (elektronikus kommunikáció), <http://62.197.242.171/iecd/new/posta.asp> (posta) (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

19 bg.fpv.ukf.sk/slovník/

20 A magyarországi elektronikus Nemzeti Jogszabálytárhoz funkciójában hasonló, de több információt tartalmazó, és véleményem szerint könnyebben kereshető portál: <https://www.slov-lex.sk/domov>.

*Közlekedési és építési minisztérium:*²¹ angol–szlovák idegenforgalmi értelmező szótár (csak néhány terminus), illusztrált angol–szlovák közlekedési statisztikai szótár, CARE – közúti közlekedési balesetekkel kapcsolatos terminusok angol–szlovák szótára;

*Földművelési és vidékfejlesztési minisztérium:*²² a *Slovníky* link alatt elektronikusan kereshető rövidítésszótár, a közös uniós agrárpolitikával kapcsolatos kifejezések (angol–szlovák), valamint az Agrovoc Tezaurusz (ENSZ) található;

*Környezetvédelmi minisztérium:*²³ környezetvédelmi terminológiai szótár (szlovák–angol, definícióval);

Beruházási és regionális fejlesztési minisztérium: a kohéziós politikával kapcsolatos terminusok (angol–szlovák szótár);²⁴

Statisztikai hivatal: a legfontosabb statisztikai terminusokat közlő szlovák–angol–francia statisztikai szótár;²⁵

Geodéziai és kartográfiai hivatal: geodéziai és kartográfiai terminológiai szótár²⁶ (szlovák terminus definícióval);

Atomenergia-felügyeleti hivatal: atomenergia-biztonsági terminológiai szótár²⁷ (szlovák terminus definícióval);

Közbeszerzési hivatal: közbeszerzési szótár,²⁸ ez ténylegesen nem szótár, mert csak a kódokat és azok szlovák megnevezéseit tartalmazza;

Állami tartalékalapokat kezelő hivatal: válsághelyzeti (krízismenedzsment) szótár²⁹ (szlovák terminus, angol ekvivalens, definíció);

Nemzetbiztonsági hivatal: hibrid fenyegetés szótár³⁰ (szlovák terminus, angol ekvivalens, definíció).

A minisztériumi és egyéb hatósági honlapokon egy-egy témához kapcsolódóan előfordulnak rövidebb szöszedetek, fogalommagyarázatok, valamint különböző projektek keretében többféle két- vagy többnyelvű szótár vagy szöszedet is készült, ezekre terjedelmi okokból nem térünk ki.

Az itt röviden bemutatott adatbázisokon kívül számos értelmező szótárat, két- vagy többnyelvű szakszótárat, terminusokat is tartalmazó enciklopédiát is kiadtak az

21 <https://www.mindop.sk/vyhľadavanie?q=terminológia> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

22 <https://www.mpsr.sk/> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

23 <https://terminologia.enviroportal.sk/words> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

24 <https://www.mirri.gov.sk/sekcie/cko/politika-sudrznosti-eu/dokumenty/slovník-pojmov/> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

25 A szótár elvileg kontextusban közli a terminusokat, de erre nem találtam példát.

26 <http://www.skgeodesy.sk/sk/terminologicky-slovník/> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

27 <https://www.ujd.gov.sk/wp-content/uploads/2021/08/Terminologicky-slovník-jadrovej-bezpečnosti-Uradu-jadroveho-dozoru-Slovenskej-republiky.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

28 <https://www.uvo.gov.sk/spolocny-slovník-obstaravania-cpv-443.html> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

29 <https://www.reserves.gov.sk/wp-content/uploads/2019/10/Terminologický-slovník-krízového-riadenia.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

30 <https://www.nbu.gov.sk/kyberneticka-bezpečnost/nbac-slovník-hybridne-hr-ozby/index.html> (utolsó letöltés: 2021. 08. 02.).

utóbbi években, a terminológiai portál mintegy 400 ilyen kiadvány adatait közli, ezek kb. kétharmada a rendszerváltozás után jelent meg.

2.3. Terminológiai képzés, terminológia a szakfordításban, a szlovák terminológia helyzete ma

Annak ellenére, hogy a fent tárgyalt kormányzati dokumentumokban mekkora hangsúly szerepel a terminológiai fejlesztés, önálló terminológusképzés nem létezik Szlovákiában, ilyen irányultságú tantárgyakat a fordítóképzés keretében kínálnak az egyetemek, és bár az oktatók tartalom általában eltérő, az oktatás főképpen elméleti kérdésekre korlátozódik. A fordítóképzésben szakdolgozatok és diplomamunkák gyakori témája kétnyelvű terminológiai szószedetek készítése, ezekhez nyújt segítséget az *Úvod do terminológie a terminologickej práce* (Wrede–Štefčík–Drlík 2016) tankönyv. A szabványosítással, a terminológiai adatbázisokkal foglalkozik egy másik tankönyv (Vallová 2013). Egy speciális terület, a közigazgatás szlovák és angol nyelvű terminológiáját tárgyalja a hivatkozások között feltüntetett harmadik tankönyv (Cibiková 2012).

A fordítóképzést kínáló egyetemek (elsősorban a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem) és fordítókat tömörítő szakmai csoportok által szervezett konferenciák előadásaiából készült kötetekben mindig szerepelnek terminológiai témájú írások. Az ilyen kiadványok közül két sorozatot kell megemlíteni: az egyik a cseh és szlovák fordítókat és tolmácsokat tömörítő szakmai szervezet, a Jednota tlmočníkov a prekladateľov (JTP) által *Od textu k prekladu* (A szövegtől a fordításig) címmel megjelentetett konferenciakötet-sorozat (2020-ban jelent meg a XIV. kötet), a másik a trencsényi egyetemhez és I. Cibiková nevéhez köthető *Terminologické fórum* (Terminológiai fórum, ennek eddig öt kötete jelent meg). A *Terminologické fórum* köteteiben vitaanyagként számos, az előző részben említett kétnyelvű terminológiai szószedet és szótár anyaga is megtalálható.

A Cibiková–Levická szerzőpáros 2009-ben jelentette meg *Quo Vadis Terminológia?* című tanulmányát (Cibiková–Levická 2009; a szlovák terminológiai kutatásokról l. még Gromová 2011), amelyben a szlovák terminológia állapotát értékelve megállapítják, hogy kevés figyelmet kap az egy- és kétnyelvű fordítási célú terminológiafejlesztés, ennek következménye pedig a nagyszámú alacsony színvonalú fordítás. A rendszerváltozást követően ugrásszerűen megnőtt a nem irodalmi szövegek fordítása, azaz a szakfordítások iránti igény, ezért számos helyen, intézményben (pl. Szlovák Nemzeti Bank, Enel energiaszolgáltató) a konzisztens terminológiahasználat biztosítása érdekében saját terminológiai adatbázisokat kezdtek építeni, ezek kialakításába azonban nyelvészeket nem vontak be. A szerzők üdvözlik viszont a Szlovák terminológiai adatbázis munkálatainak megindítását, véleményük szerint ez lehetőséget nyújt arra, hogy a terminológiai egységesítés és harmonizálás az egyes szakterületeken dolgozó szakemberek és a nyelvészek együttműködése révén valósuljon meg.

De mi a helyzet ma, 2021-ben e téren? A kormányzati „beavatkozásnak” köszönhetően a minisztériumokban és az egyéb központi államigazgatási szerveknél terminológiai bizottságok alakultak, amelyek munkájában nyelvészek is részt vesznek. Az utóbbi

évtizedben szinte minden minisztériumban, hatóságnál készült valamilyen terminológiai szótár, szöszedet, ezek azonban szerkezetüket és tartalmukat tekintve nem kompatibilisek a Szlovák terminológiai adatbázissal (STD), ugyanis a terminológiai adatlapok kevesebb mezőt tartalmaznak, mint az STD-beli adatlap: az említett szótárak jelentős része a szlovák terminus mellett az angol terminust, valamint (nem minden esetben) a definíciót közli. Ennek nyilván gyakorlati okai vannak, hiszen főleg az uniós anyagok fordítása kapcsán használják ezeket a szótárakat.

A széles körű terminológiai együttműködés és a szlovákra fordított uniós szövegek színvonalának és terminológiai egységesítésének érdekében jött létre a DGT (az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága) kezdeményezése alapján 2007-ben a *Slovenská terminologická sieť* elnevezésű szlovák terminológiai hálózat. A tagok (különböző szakterületek szakemberei és nyelvészek) munkacsoportokba (környezetvédelem, mezőgazdaság, szociális terület, jog) szervezve dolgoztak, évente egy-két konferenciát tartottak. 2007 és 2010 között hat konferenciáról van tudomásom, ezek eredményei beépültek néhány idézett terminológiai szótárba, pl. az elektronikus kommunikáció témájúba. Az utóbbi időben azonban nincs hír a hálózat működéséről, a DGT oldaláról korábban elérhető honlapjuk sem található már meg.

3. A szlovák nyelvű jogi terminológia helyzete

A szlovák jogi terminológia kidolgozottnak mondható, hiszen a szlovák nyelvű eredeti vagy fordított jogszabályok az élet minden területét lefedik, és a cseh kölcsönszavakat kivéve aránylag ritka az idegen terminus, azok is általában latin eredetűek. A jogi terminológia – más szakterületekhez hasonlóan – alapvetően fordítások révén alakult ki, és a 19. század végétől eltelt évtizedek politikai változásai miatt folyamatosan változott, a terminusalkotás a két világháború között, majd a múlt század hatvanas éveiben volt a legintenzívebb: ekkor fogadták el az új nagy jogi kódexeket (Ptk., Btk., Be., Pp., Mt., Áe.). A rendszerváltozást követő megváltozott politikai és gazdasági helyzet, valamint az európai uniós csatlakozás újabb terminológiai változásokat indukált, ezek azonban alapvetően nem érintették a terminológia „magját” alkotó kifejezéseket, az új terminusok valamilyen speciális területtel (környezetvédelem, közös európai politikák, személyes adatok védelme, kibervédelem stb.) kapcsolatosak. A jogi terminusalkotás elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó írások ezért elsősorban az említett időszakokból származnak, és főleg a *Právny obzor*, a *Slovenská reč*, a *Kultúra slova*, a *Slovenské odborné názvoslovie* és a *Československý terminologický časopis* folyóiratban³¹ jelentek meg.

31 A *Právny obzor* (Jogi Szemle) című folyóiratot a szlovák jogi terminológia fejlesztése céljából 1897-ben alapították szlovák jogászok, a folyóirat ma is megjelenik. A *Slovenská reč* (Szlovák Nyelv) c. nyelvtudományi folyóirat 1932-től jelenik meg, a negyvenes években J. V. Ormis szlovák jogász több cikkben is foglalkozott a szlovák jogi terminológia fejlesztésének aktuális kérdéseivel (pl. Ormis 1940). A *Kultúra slova* (szó szerint: a Szó Kultúrája) című nyelvművelő és terminológiai folyóiratban máig rendszer-

A szlovák terminológia helyzetét értékelő tanulmányokban mindezek ellenére visszatérő bírálatként fogalmazódik meg, hogy a szlovák jogi terminológia nem egységes, nem konzisztens, egy fogalomra több megnevezés is „forgalomban van” stb. A *Československý terminologický časopis*ban I. Kabina több olyan cikket is megjelentetett, amelyben a terminológiai „tarkaságra” mutatott rá. Például a ’lakóhely’ fogalomra különféle cseh és szlovák megnevezések (pl. *bydlisko, pobyt, riadne bydlisko, stále bydlisko, trvalé bydlisko, stály pobyt, obvyklý pobyt* [Kabina 1962a]) adathatók különböző jogszabályokból, és ez a helyzet ellentétes a jogszabályalkotásról szóló cseh és szlovák jogszabályok rendelkezéseivel. A lakóhelyjelölést szabályozó jelenlegi előírás ugyan a *trvalý pobyt* kifejezést használja ’lakóhely’ értelemben, de egyéb jogszabályokból a *trvalé bydlisko* is adatható. A Kabina által elemzett más fogalmak esetében (Kabina 1962a, 1962b, 1963) nagyrészt még ma is fennáll a terminológiai szinonímia.

A közigazgatási terminológia kapcsán Štefkováék (Štefková–Štefková 2011) az alábbi „anomáliákat” említik: sokféle, fogalmilag nem egyértelműen elkülönülő terminus használata, ugyanarra a fogalomra új megnevezések bevezetése, olyan terminusok alkotása, amelyek nem felelnek meg a terminussal szembeni követelményeknek, azaz a bevezetett terminus szemantikailag motiválatlan, nem rendszerszerű, több szóból álló kifejezés, emiatt sok a rövidítés és a betűszó (pl. intézmények neve).

Eddigi kutatásaink azt mutatják, hogy e helyzetnek elsősorban történeti okai vannak, és a politikai változások indukálta jogszabályváltozásokkal függ össze. 1918-ig a mai Szlovákia területén (mivel a Magyar Királyság része volt) a magyar, Cseh- és Morvaországban pedig az osztrák birodalmi jog érvényesült, de a kiegyezésig a magyar és a cseh terminusok – motiváltság és szerkezet tekintetében – a latin, később pedig a német terminusokhoz „hasznítottak”, ezért a szlovákok átvehették („szlovakizált” formában) a cseh terminusokat. A szlovák nyelvészek szerint a „törés” a kiegyezés után következett be, amikor az új magyar törvények terminológiája nagyon eltávolodott a hasonló témájú német szövegektől: pl. a magyarban megjelent az *adókulcs* terminus, ennek nyomán jött létre a tükörfordítással a szlovák *daňový klíč*, ez váltotta fel a német *Steuermass*nak megfelelőt, korábbi *miera dane* (cseh *míra daně*) ’adómérték’ terminust³² (Horecký 1956: 22–23).

Csehszlovákia megalakulását követően a cseh és a szlovák országrészben, valamint Kárpátalján továbbra is a korábbi jogrendek érvényesültek, de megindultak az egységesítési munkálatok (ún. *unifikácia*), még külön minisztérium (Ministerstvo pre sjednotenie zákonov/zákonodarstva a organizácie správy) is alakult e célból. A jogegységesítés elősegítése érdekében, valamint azért, hogy a Szlovákiába rendelt cseh bírók ismerjék az

resen jelennek meg olyan rövid írások, amelyek egy-egy jogi terminust elemeznek, főként nyelvhelyességi és terminusalkotási szempontból.

32 Ma a magyarban mind az *adókulcs*, mind az *adómérték* használatos, ezeknek egy szlovák terminus felel meg: *sadzba dane*. Történetileg ugyanarra a fogalomra a szlovákban három terminus is létezett: *miera dane, daňový klíč, sadzba dane*. Jelenleg ezek közül az első más országokra vonatkoztatva ma is használatos, a *daňový klíč* magyarról szlovákra fordított magyarországi fordításokból adatható (azaz a magyarországi adórendszerre vonatkozik).

érvényesítendő magyar jogszabályokat, a minisztérium fordítói részlege mintegy 500 magyar jogszabályt fordított le csehre és szlovákra. A máig érzékelhető terminológiai változatosság nyilván részben az eltérő fordítói megoldásokra, valamint arra vezethető vissza, hogy a magyar jogrendben használt magyar terminusok szlovák megfelelőjével párhuzamosan a cseh jogrendből származó terminusok is bevezetésre kerültek. Példaként említhetjük, hogy a korabeli szlovák *príslušnosť* ('illetékesség') és a *pôsobnosť* ('hatáskör') egyértelmű terminológiai megkülönböztetése a cseh terminológia hatására változott meg. Ahogyan Kabina (Kabina 1962b) rámutat, 1960-tól kezdtek el használni szlovák jogszabályokban a csehből átvett *miestna príslušnosť* ('illetékesség') és a *vecná príslušnosť* ('hatáskör') terminusokat, ezzel párhuzamosan azonban a *príslušnosť* szót 'illetékesség' vagy 'hatáskör és illetékesség' értelemben, a *pôsobnosť* szót pedig 'hatáskör' értelemben is használták. Ez a helyzet alapjában véve ma is fennáll: a szlovák büntetőeljárás törvény a *pôsobnosť* szót 'hatáskör' értelemben csak a kiemelt ügyekkel foglalkozó Speciális Büntetőbírássággal kapcsolatban használja, az alacsonyabb szintű bíróságok esetében a *vecná príslušnosť* kifejezés fordul elő a törvényben. Ugyanez a helyzet a polgári peres eljárást szabályozó (*civilný sporový poriadok*) és a közigazgatási bíráskodásról szóló (*správny súdny poriadok*) törvénnyel is. Az említett jogszabályok a bíróságok esetében a hatáskört és az illetékességet egy szóval *príslušnosť*-nak nevezik, ezen belül a hatáskör a *vecná príslušnosť*, az illetékesség pedig a *miestna príslušnosť*. Ugyanebben az értelemben használatosak még a *vecná pôsobnosť* (hatáskör) és az *územná pôsobnosť* (illetékesség), ezek azonban a bíróságok vonatkozásában jogszabályi szövegekben rendkívül ritkák. Az *územná pôsobnosť* (címként) az ügyészségek rendszerére vonatkozva fordul elő az ügyészségről szóló törvényben, a *vecná pôsobnosť* pedig pl. a szlovákiai kereskedelmi választottbíráóság alapító okiratában szerepel.

A későbbiekben ideológiai vagy egyéb okból változott a terminológia: 1945 után az új Büntető törvénykönyv megalkotásakor a *fogház*, *börtön*, *fegyház* terminusokhoz idomuló szlovák terminusok helyett bevezették a *prvá*, *druhá*, *tretia nápravnovýchovná skupina* terminusokat (szó szerint: első, második, harmadik javító-nevelő csoport), a 2015-ös rekodifikáció alkalmával ezeket a terminusokat a fogva tartás szigorúsági fokozatait kifejező megnevezések váltották fel: *ústav na výkon odňatia slobody s minimálnym/stredným/maximálnym stupňom stráženia* (szó szerint: szabadságvesztés-büntetés-végrehajtási intézet minimális/közepes/maximális fokú őrzéssel).

A rendszerváltozást követő jogszabályalkotás szintén számos terminológiai változással járt: Magyarországhoz hasonlóan a jogalkotók olykor a két világháború közötti jogszabályok szövegére támaszkodtak, és ez újabb terminológiai problémákhoz vezetett. Ezek közül most csak egyet említek: 1945 után mind Magyarországon, mind Szlovákiában bevezették az ún. tanácsrendszert,³³ majd a rendszerváltozás után mind a két országban meghozták azokat a jogszabályokat, amelyek visszaállították a helyi önkormányzati-

33 Nálunk nemzeti bizottságnak (*národný výbor*) nevezték ezeket az intézményeket, de lényegében a szovjet tanácsi rendszer átvételéről volt szó.

ságot. Magyarországon az 1990. évi LXV. törvény (Ötv.) a Helyi Önkormányzatok Európai Chartája terminológiáját alkalmazva a *helyi önkormányzat* terminust vezeti be. Ezzel szemben az ugyanabban az évben elfogadott csehszlovákiai törvény visszatér a korábbi szabályozáshoz, és az 'önkormányzattal rendelkező település' fogalomra újra bevezeti az *obec* (község) terminust. Történetileg a gróf Stadion belügyminiszter nevéhez fűződő 1849-es törvény cseh fordításában jelenik meg először ez a fogalom és terminus (Gemeinde, Gemeindegesetz – obec, zákon o obecním zřízení), majd a 76/1919-es önkormányzati törvény is a *zákon o obecním zřízení* címet kapta. Az említett törvények magyarországi megfelelője a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. tv. volt, az *obec* az ebben a törvényben használt *község* megfelelője. Az említett törvény értelmében község: a) a rendezett tanáccsal rendelkező város, b) a nagyközség (mezőváros), c) kisközség. Tehát a magyarországi törvényben egymástól terminológiailag elkülönül a *község* mint fölérendelt fogalom és terminus és a nem város státuszú településeket megnevező *község* (nagy- és kisközség). Az 1990-es szlovák törvény, valamint a szlovák alkotmány az *obecet* így határozta meg: a Szlovák Köztársaság önálló helyi önkormányzati és közigazgatási egysége, a területén lakóhellyel rendelkező személyeket egyesíti. Ezért jelenleg a szlovák (és cseh) *obec* szó a köznyelvi 'nem városi jogállású település' értelmezésen kívül egy speciális fogalmat is takar: „a legkisebb, önálló, önkormányzattal rendelkező területi szerkezeti egység”, azaz önálló település. A szó ezen értelmezésének elkülönítése a gyakorlatban olykor problémás.

A tanulmányban számos esetben utaltunk arra, hogy a szlovák terminológiára általában, ezen belül kimondottan a jogi terminológiára nagy hatással volt a cseh nyelv, és Csehszlovákia fennállása alatt cseh részről mindig is érezhető volt az a törekvés, hogy a terminológia egységesítése a cseh terminusok alapján történjen. A szlovák nyelvészek részéről természetesen ez a törekvés ellenállásba ütközött, ők a saját szlovák terminusok használatát szorgalmazták. Az államnyelvtörvény értelmében alapvető kodifikációs publikációnak minősülő szlovák értelmező kéziszótárban (*Krátky slovník slovenského jazyka*) például ez abban mutatkozik meg, hogy a szlovák beszélők által is használt cseh szavakat rendszerint a „helytelen” vagy a „nem standard” minősítéssel látták el a szerzők. A jogalkotásról szóló szlovák jogszabály előírja, hogy a jogszabályokban csak a szlovák standard nyelvváltozat elemei használhatók, vagyis a csehből átvett terminusok elvileg nem fordulhatnak elő szlovák jogszabályban. A kulturális minisztérium éppen e célból *Súpis nevhodných slov v legislatívnych textoch* (A jogszabályi szövegbe nem illő szavak jegyzéke) címmel listázta a helytelenített szavakat. Ebben a „helytelen” minősítésű szavak cseh eredetűek: pl. a *nemovitost'* – 'ingatlan' (helyesen szlovákul: *nehnutelnost'*), *pohrešovaný* – 'eltűnt' (helyesen szlovákul: *nezvestný*), *prejednat'* – 'megtárgyal' (helyesen szlovákul *pre-rokovať*), *dopad* – 'hatás' (helyesen szlovákul: *dosah*, *účinok*, *vplyv*). A fenti cseh kölcsönszavak közül a *nemovitost'* és a *pohrešovaný* gyakorlatilag elavult, a többi használatára még van példa, ám elsősorban nem jogszabályi szövegben. Az említett jegyzékben szerepel azonban a *vada* – 'hiba' szó, amely helyett a szószedet a *chyba*, a *kaz*, a *porucha* vagy a *nedostatok* szinonimák használatát javasolja. A szlovák Kereskedelmi törvénykönyv

hatályos szövegében azonban a kötelmi viszonyok kapcsán a hibás teljesítés, a termék hibája vonatkozásában a cseh *vada* szó és származékai (pl. *vadné plnenie* – 'hibás teljesítés') szerepelnek, ezért e szavak és kifejezések gyakorlatilag minden vállalkozói szerződésben előfordulnak. A terminológiaalkotási elvekkel ellentétben, hogy egy, a szlovákba hangtanilag és morfológiailag illeszkedő, régóta használt és egyértelmű terminus helyett a szöszedet nyelvművelői szempontokat érvényesítő szerzői négy szinonimát is javasolnak, ám azt nem pontosítják, hogy milyen a kapcsolat e szinonimák között, és hogy minden kontextusban használhatóak-e.

A terminológiai változatosság mint probléma az államnyelv végrehajtásáról készített jelentésekben is felmerül, az igazságügyi minisztérium ezt folyamatosan kívánja orvosolni, azaz a nem javasolt, nem preferált alternatív terminusokat az adott jogszabály módosításakor tervezik a preferált terminussal felváltani.

A nem történeti változások miatt kialakult terminológiai változatosságra is van példa. A magyarországi megyének megfelelő, NUTS 3 szintű területi egységre például párhuzamosan két hivatalos és egy köznyelvi, félhivatalos megnevezés is használatos. Az 1992-ben elfogadott alkotmány a helyi önkormányzat(i egység) egyik fajtájára (az *obec* mellett) a *vyšší územný celok* (szó szerint: magasabb területi egység) kifejezést használja, ugyanis akkor még nem született döntés arról, hogy NUTS 3 vagy NUTS 2 (régio) szintű nagyobb egységeket alakítanak-e ki. A vonatkozó törvényt hosszas viták után 2001-ben fogadta el a szlovák törvényhozás, és mivel a középszintű önkormányzati rendszert úgy hozták létre, hogy az a *kraj* (szlovákiai meghonosodott fordítása: *kerület*, jelentése 'megye') elnevezésű egységekből álló államigazgatási területi rendszert másolja, a törvény az alkotmányban a *vyšší územný celok* kifejezéssel megnevezett fogalmat a *samosprávny kraj* (szó szerint: önkormányzati kerület) megnevezéssel „konkretizálja”. Tehát a *vyšší územný celok* és a *samosprávny kraj* terminusok ugyanazt a fogalmat nevezik meg. A gyakorlatban a *vyšší územný celok* (VÚC) és a *samosprávny kraj* kifejezések néha szinonimaként fordulnak elő, de arra is van példa, hogy a *vyšší územný celok* kifejezést vagy a VÚC rövidítést általános értelemben, a *samosprávny kraj* kifejezést pedig egy konkrét egység megnevezésére használják, pl. *Trnavský samosprávny kraj* ('Nagyszombat megye'). A mindennapi nyelvhasználatban azonban a *župa* az általános, és ezt használja előszeretettel a sajtó is.³⁴

Vannak esetek, amikor a szinonim kifejezések ugyanazokból a lexémákból állnak, de a szavak között eltérő grammatikai viszony van. A büntetés-végrehajtási intézmények típusait megnevező terminusok például magában a Büntető törvénykönyvben is kétféle grammatikai formában fordulnak elő, pl. *ústav na výkon trestu odňatia slobody minimálneho stupňa stráženia* (2. eset) és *ústav na výkon trestu odňatia slobody s minimálnym*

34 A *župa* a *megye* szlovák megfelelője (1849 után a *vármegye* szlovákul *stolica*); az első világháború után Szlovákia területén megmaradt a régi magyar megyerendszer, ezért a *župa* terminus egészen 1928-ig hivatalos terminus volt. A *kraj* 'megye' értelemben cseh eredetű, Csehországban a középkortól 1862-ig nevezték így ezt a területi egységet, és jelenleg is ez a neve a NUTS 3 szintű, önkormányzattal rendelkező területi egységnek.

stupňom stráženia (7. eset *s* elöljáróval). A szlovákban gyakoriak az ehhez hasonló hosszú, hátravetett jelzőt tartalmazó terminusok, ezért általában kialakulnak rövidített változataik is, ami szintén növeli a variabilitást.

A nyelvi változatossághoz az európai uniós fordítások is hozzájárulnak, mert az uniós csatlakozás előtti és a közvetlenül azt követő időszakban rövid idő alatt sok szöveget kellett fordítani, ezeken sok fordító dolgozott, és a terminológiai előkészítés hiánya miatt ugyanazt a fogalmat különböző fordítók eltérően fordították; éppen emiatt alakult meg a korábban említett *Slovenská terminologická sieť* hálózat.

E fejezet végén meg kell említeni, hogy a Konceptióban (Konceptcia 2001) említett új jogi terminológiai szótár nem készült el, 2000-ben jelent meg a főképpen a joghallgatóknak szánt *Slovník slovenského práva* (A szlovák jog szótára; Svoboda a kol. 2000) című kiadvány, azonban ez – bár ábécérendben közli a címszavakat – inkább enciklopédia, mint szótár, ugyanis a terminussal megnevezett fogalomról közöl ismereteket.

4. A jogi terminológia helyzete magyar nyelven

A szlovákiai magyar jogi terminológia helyzetének bemutatását szintén érdemes rövid történelmi áttekintéssel kezdeni. A két világháború közötti időszakban a jogszabályok lehetőséget biztosítottak a magyar nyelv használatára az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban, azaz lehetőség volt autonóm magyar szövegeket alkotni. A jogalkalmazók ismerték és – a már említett okok miatt – használhatták is a kidolgozott magyar jogi terminológiát.³⁵ A második világháború után alapjaiban változott meg a helyzet: a magyar nyelv egyre inkább kiszorult a közigazgatásból és az igazságszolgáltatásból, autonóm magyar szövegek ezeken a szinteken alig születtek, jelentősen megváltozott a jogszabályi környezet, új fogalmak és terminusok jelentek meg, újra kicserélődött a hivatalnokréteg, a Magyarországgal való kapcsolatok minimálisra csökkentek, valamint az akkori műszaki lehetőségek miatt a szintén megváltozott magyar terminológiával sem a szakembereknek, sem a laikusoknak nem volt lehetőségük megismerkedni. A jogszabályi változásokról főleg a sajtóból tájékozódhatott a közvélemény, jogszabályfordítások a sajtóban ugyan megjelentek, ezek általános színvonala azonban sok kívánnivalót hagyott maga után.

Az 1999-től hatályos kisebbségi nyelvhasználati törvény lehetőséget biztosít a magyar nyelv korlátozott használatára a közigazgatásban, az államnyelvtörvény rendelkezései miatt autonóm magyar szövegek viszont elvileg továbbra sem lehetségesek, azaz a szlovákiai magyar jogi szövegek vagy fordítások, vagy valamilyen szlovák jogi szöveg alapján készültek, és sok esetben nem is képzett (hiteles) fordítók fordítják őket. Mivel a

35 Az első világháborút követően a magyar hivatalnokok jelentős része kénytelen volt elhagyni Csehszlovákiát, a rendőrségnél, a bíróságokon, a közigazgatásban a helyükre csehek vagy szlovákok kerültek, ez utóbbiak azonban magyarul végeztek tanulmányaikat, tehát nem okozott számukra gondot a magyar nyelv. A közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban magyarokat is alkalmaztak, bár állampolgársági esküt és szlovák nyelvvizsgát kellett tenniük.

legtöbb vizsgált jogi szöveg települési önkormányzatoktól származik (pl. önkormányzati rendeletek, ügyleírások, kérelemminták, tájékoztatás), a terminológiahaszna-
lat, az egyes fordítási változatok elterjedtsége, valamint a magyarországi terminológiához való alkalmazkodás mértéke leginkább az önkormányzatok kompetenciájába tartozó szakterületeken – helyi adók és díjak, szociális ügyek, hulladékgazdálkodás, környezetvédelem, építésügy stb. – vizsgálható. A többi jogág és szakterület esetében jóval kevesebb szöveg áll a rendelkezésünkre, és ezek is sokszor ugyanattól a fordítótól származnak.

A nyilvánosan hozzáférhető, főleg a sajtóból és a települési önkormányzatok anyagaiból származó szlovákiai magyar jogi szövegekben az eltérő fordítói stratégiák, esetleg a magyar jogi terminológia ismeretének eltérő szintje miatt nagy fokú változatosság és az egyéb jellegű szlovákiai magyar szövegekben is előforduló kontaktusjelenségek figyelhetőek meg.

Terjedelmi okokból az alábbiakban csak néhány példát említek az általánosan elterjedt kontaktusjelenségekre. A beszélők által egyértelműen szlovák elemként azonosított szavak használata a szóbeliségre korlátozódik, ilyen pl. a *podpora* – 'szociális segély'. Írott szövegekben idegen (latin) eredetű közvetlen kölcsönzők fordulnak elő, pl. *kollaudácia* (*kolaudácia* – 'építmény műszaki átadás-átvétele', 'használatba vételi eljárás'), *statutáris képviselő* (štatutárny zástupca, 'jogi személy képviselője', 'cégjegyzésre jogosult személy'), *kataszter* (*kataster*, 'ingatlan-nyilvántartás').

Mivel a szlovák terminusok általában több szóból állnak, a leggyakoribb kontaktusjelenség a tükörfelfejtés, pl. *községi hivatal* (*obecný úrad* – 'polgármesteri hivatal'), *alapiskola* (*základná škola* – 'általános iskola'), általános érvényű rendelet (*všeobecne záväzná nariadenie* – 'önkormányzati rendelet'), *kényszerfelügyelet* (*nútená správa* – 'adóságrendezési eljárás fizetésképtelen önkormányzat esetében'), *apró építési hulladék* (*drobný stavebný odpad* – 'építési-bontási törmelék'). A tükörfordítások révén homonim kifejezések is létrejönnek, azaz ugyanaz a magyar szakkifejezés eltérő fogalmat jelölt Szlovákiában és Magyarországon. Például a szlovák miniszterelnökség (miniszterelnöki hivatal) neve *úrad vlády* (szó szerint: a kormány hivatala), ennek alapján ezt a kormányzati szervet nálunk magyarul *kormányhivatal*nak nevezzük, míg Magyarországon a kormányhivatalok a kormány területi államigazgatási szervei. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a magyarországi intézmény 2011-től létezik, a szlovákiai *kormányhivatal* szóra pedig már jóval korábbról vannak adatok.

Elégé elterjedt a magyar jogi nyelvben már elavult, archaikus szakkifejezések használata, pl. a *fizikai személy* – 'természetes személy', *kihágás* – 'szabálysértés', *parcellaszám* – 'helyrajzi szám'. Vannak példák arra is, amikor a szlovák szónak több, más-más kontextusban használatos megfelelője lehet, ezek közül viszont csak egyik használatos, pl. a *pozemok* megfelelője lehet elsősorban is a *földrészlet* (mint ingatlan-nyilvántartási alapfogalom), a beszélők azonban ezt a terminust nem ismerik, ezért a *pozemok* szót mindig *telek*nek fordítják; hasonlóképpen a *poplatok* lehet *díj* vagy *illeték*, viszont a szlovákiai magyar szövegekben ez utóbbit preferálják (pl. *szemétszállítási illeték*), valószínűleg azért, mert a *díj* többjelentésű szó. A szlovákiai magyar szövegekből hiányoznak olyan

magyarországi terminusok, amelyekhez nem társítható egyértelmű szlovák megfelelő, ilyen pl. a *kiadmány*, *kiadmányozó*, *illetmény*, *engedményes*, *terhelt*, továbbá a fentiek miatt bizonyos magyar terminusok ritkábban fordulnak elő, mint az azonos fogalmat megnevező szlovákiai kontaktuselem (l. Szabó Mihály 2002a, 2002b, 2007, 2014).

A szlovákiai magyar szövegekből adatolt, itt idézett szavak, kifejezések használata nem tudatos terminológiai elemzés és választás eredménye (legalábbis nem tudunk erről), és ugyanígy esetleges és általában nem kellően megalapozott egyes magyarországi terminusok átvétele sem. Ezzel kapcsolatban említhetjük a szlovákiai önkormányzati hivatalokban, azaz a községi és városi hivatalokban a hivatali munkát irányító *prednosta úradu* magyar megfelelőit. Ennek egyik elterjedt szlovákiai magyar megfelelője a *községi/városi hivatal előljárója* kifejezés, ám ez egyrészt régiesnek minősül, másrészt fennáll a félreértés veszélye: a községi (városi) *előljáró* alatt régen rendszerint az előljáróság vezetőjét, tehát a *bírót* vagy a *polgármestert* értették. A megnevezés másik, ritkább fordítása a *jegyző*, ennek használatát nyilván az motiválja, hogy Magyarországon a jegyző vezeti az önkormányzati hivatalt. A két tisztség jellemzőinek egybevetése alapján megállapítható, hogy a különbségek miatt aligha lehet a *prednosta* szót *jegyzőnek* fordítani, és viszont. A legfontosabb különbség az, hogy a jegyzőnek munkáltatói jogkörei, államigazgatási és önkormányzati ügyekben döntési jogkörei vannak, míg a szlovákiai *prednosta úradu* ilyen jogkörökkel nem rendelkezik.

Az előzmények ismeretében a jelenlegi helyzet – sok fordító, koordinálatlan fordítások, eltérő terminológia – előrelátható volt, ezért Lanstyák Istvánnal (Lanstyák–Szabó Mihály 2002) már a kisebbségi nyelvhasználati törvény elfogadását követően javaslatot tettünk egy központi nyelverterező, tanácsadó és fordítóiroda létesítésére, majd ezt az akkori kisebbségi tanács egyik magyar tagjának segítségével eljuttattuk a belügyminisztériumba, ahol az ötletet jónak találták, de pénz hiányában nem tartották megvalósíthatónak.

Mivel az iroda azóta sem valósult meg, e téren csak rész megoldások születtek. A Gramma egyesület és nyelvi iroda megalakulásának (2001) egyik célja éppen az volt, hogy lehetősége szerint ellássa a tervezett központi iroda tevékenységeinek egy részét. Ezt egy ideig el is látta, jelenleg azonban ilyen tevékenységet nem végez. A jogi, ezen belül főként a közigazgatási terminológia egységesítése és fejlesztése terén kétségtávolan a legnagyobb vállalkozás a szlovák kormány mellett működő kisebbségi kormánybiztosi hivatal megbízásából és finanszírozásával 2011-ben elkészített és több mint 6000 lexikai egységet tartalmazó szlovák–magyar jogi terminológiai szószedet volt. 2019-ben a kormánybiztosi hivatal mellett terminológiai munkacsoportok alakultak, a magyar munkacsoportban tovább folytattuk a megkezdett munkát, 2019-ben megjelent a szószedet bővített kiadása, ebben az évben pedig elkészül a mintegy 1500 új szóval, kifejezéssel bővített és átdolgozott harmadik kiadás. Alapos terminológiai elemzés és egyeztetés alapján a munkacsoport tagjai egyrészt lefordítottak néhány fontos törvényt, ezek a hivatalos

közlöny honlapján (SLOV-LEX) olvashatóak,³⁶ valamint számos egyéb fordítást készítettek. A munkacsoport tagjai egyben a magyar nyelv hivatali használatának elősegítése céljából alakult Lingua Civis önkormányzati társulás terminológiai munkacsoportjának is tagjai, az általuk a társulási tag önkormányzatok számára készített fordításokban az egyeztetett terminológiát érvényesítik. Jelenleg szlovákiai magyar viszonylatban tudomásunk szerint ez utóbbi két kezdeményezés kapcsán folyik szakmailag megalapozott, fogalmi alapú terminológiai munka. Tapasztalatunk szerint a nem egységes terminológia, illetve a magyarországi terminológia ismeretének hiánya az itteni települési önkormányzatok számára megnehezíti a magyarországi testvértelepülésekkel folytatott szakmai együttműködést, ezért célunk a magyarországi terminológiához való alkalmazkodás és ahol lehet, annak átvétele. Új terminust fogalmi eltérések esetén javasolunk bevezetni, valamint figyelembe vesszük a már meggyökeresedett, esetleg hivatalos kifejezéseket is, így az *obecný úrad* magyar megfelelőjeként továbbra is a *községi hivatal* terminust javasoljuk.

5. A jogi terminológia jellemzői és a nehézségek típusai szlovák–magyar viszonylatban

A jogszabályalkotás szabályairól szóló törvény, illetve rendelet a jogszabályok nyelvezetével kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy a jogszabályban használt terminológiának pontosnak, egységesnek kell lennie, csak a jogrendben „állandósult fogalmak” használhatók, nem használhatók olyan szavak és kifejezések, amelyek nem felelnek meg az „államnyelv kodifikált változatának” (azaz nem a standard nyelvváltozat elemei), továbbá kerülni kell az idegen kifejezéseket is. A szlovák kulturális minisztérium honlapján a *Terminológiai bizottságok és a terminológia* című oldalon megtalálhatók a terminológiai tevékenységhez referenciaként szolgáló munkák, elsősorban J. Horecký már említett *Základy slovenskej terminológie* című monográfiája (Horecký 1956), valamint I. Masár *Príručka slovenskej terminológie* című munkája (Masár 1991). Ezekben a terminus következő elvárt jellemzői szerepelnek: motiváltság, rendszerszerűség, (formai) állandóság, egyértelműség és pontosság, továbbképezhetőség, rövideg, lefordíthatóság. Ezek a jegyek nagyrészt egybeesnek a magyar és külföldi szerzők által megfogalmazott elvárásokkal (l. Tamás 2019: 17–18; Szabó Mihály 2002a: 186–187).

Az idézett szlovák szakirodalomban a motiváltság és a rendszerszerűség nem véletlenül áll az első helyen, ugyanis a második világháborút követő időszakról kezdődően a terminusalkotásban ezek voltak a legfontosabb elvek. A már idézett tanulmányában Kabina is azért tartja jobbnak a cseh hatásra bevezetett *miestna príslušnosť* és *vecná príslušnosť* jelzős szerkezeteket, mint a korábbi *príslušnosť* (illetékesség) és *pôsobnosť* (hatáskör) képzett szavakat, mert az előbbieket a laikusok számára is érthetőbbek: a *miestna prísluš-*

36 <https://www.slov-lex.sk/madarsky-jazyk> (utolsó letöltés: 2021. 08. 30.).

nosť (szó szerint: helyi illetékesség) arra utal, milyen földrajzi területre terjed ki egy bíróság kompetenciája, a *vecná príslušnosť* (szó szerint: tárgyi illetékesség) pedig arra, milyen ügyekben jogosult eljárni (Kabina 1962b).

A szlovák jogi terminusok között egyértelműen dominálnak a két- vagy több szóból álló jelzős szerkezetek. A két szóból állók rendszerint minősítő jelzős szerkezetek (alárendelt tag, jelzett szó + főlérendelt tag, jelző), ilyenek a fenti példák is. A másik csoportot az ún. hátravetett jelzős szerkezetek alkotják (főlérendelt tag, jelző + alárendelt szerkezet, jelzett „szó”), a szerkezet jobbra bővíthetősége miatt ezek a terminusok hosszúak, ilyen például a magyar *dugódíj*nak megfeleltethető, a települési önkormányzat által kiszabható adó neve: *daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta*, szó szerint: a gépjárműnek a város történelmi részébe történő behajtásáért és ott-tartózkodásáért fizetendő adó. A hátravetett jelzős szerkezet formájú terminusok főleg adók, díjak, támogatások, járulékok stb. esetében gyakoriak, mivel ezek aránylag gyakran változnak.

A hosszabb szerkezeteket azért is preferálja a szlovák terminológia, mert ezekben jobban kifejezhető a rendszerszerűség. A jelzős szerkezet formájú szlovák terminusokban ez a jellemző kétféle módon jelenik meg. Az első esetben a főlérendelt tag nevezi meg a főlérendelt fogalmat (genus proximum), az alárendelt pedig a megkülönböztető jegyet (differentia specifica), ilyenek például az adónemeket megnevező terminusok: *zrážková daň* ('forrásadó', szó szerint: levonással fizetett adó), *daň za psa* ('ebadó'), *daň za predajné automaty* ('áruautomata után fizetendő adó'), *daň z príjmov fyzických osôb* ('személyi jövedelemadó', szó szerint: természetes személyek jövedelme után fizetendő adó) *daň z príjmov právnických osôb* ('társasági adó', szó szerint: jogi személyek jövedelme után fizetendő adó). Ez utóbbi két terminus jól példázza, hogy a terminusok hogyan képezik le szerkezetileg is a fogalmi rendszert: olyan adóról van szó, amelyet a jövedelem/bevétel alapján fizetnek magánszemélyek és jogi személyek. A másik csoportban a jelzett szó valamilyen általános jelentésű szó, a jelző pedig a „használati” területre utal, ilyen például a *katastrálna mapa* ('ingatlan-nyilvántartási térkép').

Mind a két típusra van számos példa a magyar terminológiában is, kutatásaim szerint viszont az utóbbi típusú terminust a szlovákban következetesebben alkalmazzák. Példaként említhetjük a számviteli törvényt és annak szlovák változatát. A szlovák szövegben a számvittel kapcsolatos szinte valamennyi fogalom megnevezésében szerepel az *účtovný* melléknév, pl. *účtovný doklad* ('számviteli bizonylat'), *účtovná jednotka* ('gazdálkodó'), *účtovný rok* ('üzleti év'). A zárójelben a magyar számviteli törvényben szereplő ekvivalens terminusokat tüntettem fel, ebből látható, hogy a magyar terminusok esetében kevésbé érvényesül a rendszerszerűség. Ezt egyébként jól mutatja az is, hogy a szlovák szövegben 1340-szer fordul elő az *účtovný* melléknév vagy származéka, a magyarban a *számvitel* szóra vagy származékára csak 120 előfordulás van.

Ami az egyéb grammatikai szerkezetű terminusokat illeti, összetett szóra alig van példa. Ennek főképp nyelvi oka van: a szlovákban a jelzős szerkezetekben a jelzett szó előtt álló melléknévi jelzőt a főlérendelt szóval együtt kell ragozni, vagyis a szerkezet

formailag nem állandó. Még a 19. század végén felmerült, hogy a német összetett szó terminusok mintájára hozzanak létre szlovák összetett szó terminusokat, ám ezt a jogászok és nyelvészek elvetették (a mintaként szolgáló cseh terminusokra sem jellemző). Az egyszavas terminusok ritkák, azok is általában képzettek, pl. a jogi viszonyok alanyai, a cselekmények szereplői, pl. *žiadateľ* ('kérelmező'), *obžalovaný* ('vádlott'), *daňovník* ('adózó, adófizető'), *prenajímateľ* ('bérbeadó').

A szlovák fordítástudományi szakemberek a terminus szerkezete által indukált fordítási problémákkal nem foglalkoznak, mert az indoeurópai nyelvekre általában jellemző szerkezetekről van szó. Magyar szempontból azonban gondot okoznak, főképpen a hátravetett jelzős szerkezetű terminusok, ugyanis a szlovák helyett rövidebb, minősítő jelzős szerkezetet vagy összetett szót kell használni, alkotni – ez utóbbi természetesen olyan esetekre vonatkozik, amikor a magyarban nem létezik funkcionális ekvivalens. A *daň z pridanej hodnoty* esetében például kezdetben a tükörfordításos *hozzáadottérték-adó*³⁷ terminust használta a szlovákiai magyar sajtó, később tért át a funkcionális ekvivalens *fogalmi adó* terminusra, és nemcsak azért, mert Magyarországon ez a neve, hanem helyesírási okokból is. Új terminus alkotásakor alapvető kérdésként merül fel, hogy a szlovák terminusban szereplő szavak (fogalmi jegyeket figyelembe véve) közül melyiket válasszuk ki,³⁸ tapasztalatunk szerint a különböző fordításokból adatolt eltérő megoldások egyik oka éppen ez.

Kisebbségi helyzetben a rendszerszerűség szintén fontos kérdés, és szorosan összefügg a célnyelvi norma értelmezésével és azzal, hogy ki a fordítás célközönsége. A mai fordítástudományban általánosan elfogadottnak mondható, hogy a fordításban a célnyelvi normát kell érvényesíteni, esetünkben ez a magyarországi (fogalmi szempontból) ekvivalens terminusok átvételét, használatát jelentené. Ha a fordítás magyarországi célközönségnek készül, akkor a fent említett *účtovná jednotka* terminus *gazdálkodó*ként való fordítása a célszerű, hiszen a magyarországi olvasó a számviteli törvény és a hozzá kapcsolódó szövegek alapján ezt a terminust ismeri. A szlovákiai magyarok azonban a *gazdálkodó* szónak csak a köznyelvi jelentését ismerik: 'mezőgazdasági vállalkozást folytató személy', tehát nagy a valószínűsége annak, hogy félreértik a szöveget. Ugyancsak zavaró lehet a szlovákiai magyarok számára, ha az azonos jelzőt tartalmazó szlovák terminusok magyar megfelelőiben eltérő jelzők vannak, vagy a terminus nem is tartalmaz megkülönböztető jelzőt (l. még Szabómihály 2002a, 2007; Lanstyák 2019).

A tanulmányban néhány példa erejéig kitértem a terminológiai változásokra is. A nagyobb politikai-gazdasági változások párhuzamosan zajlottak Magyarországon és Szlo-

37 Az európai uniós szövegek magyar fordításában is ezt preferálják, mégpedig semleges jellege miatt. A szlovákiai magyar sajtóban azonban jóval korábban megjelent: amikor a rendszerváltozás után bevezették az áfát.

38 Szlovákiában a játékautomatát üzemeltető vállalkozóknak a gépek után helyi adót kell fizetniük, ennek a neve szlovákul *miestna daň za nevýherné hracie prístroje*, szó szerint: nem nyertő játékautomata után fizetendő helyi adó. A magyar megnevezés megalkotásakor először a *játékautomata* szót választottam ki motivációs alapként, mivel azonban a *játékautomata-adó* túl hosszú, alternatív terminusként a *játékgépadó* szót javasoltam.

vákiában, viszont a terminológia ezektől függetlenül is változik, mégpedig eltérő ütemben. Ezért felmerül a kérdés, hogy mennyiben alkalmazkodjunk a fordításban és a terminushasználatban általában a magyarországi változásokhoz. Példaként az egyének az államigazgatási rendszerekben történő azonosítását szolgáló *rodné číslo* (szó szerint: születési szám) kifejezést kell említünk, amelynek magyarországi megfelelői az idők folyamán többször változtak: *személyi szám*, *személyazonosító jel*, *személyi azonosító*. A célszerű valószínűleg az, ha figyelembe vesszük, kinek készül a fordítás (bővebben: Szabó Mihály 2002a, 2014).

A szlovák és a magyar jogrend azonos gyökerekkel rendelkezik, ezért a fogalmi rendszer tekintetében nincsenek nagy eltérések, az országspecifikus elemek főként a közigazgatás területén, az adónemek tekintetében, a szociális ellátások, valamint részben a társadalom- és egészségbiztosítás rendszerében vannak, ugyanis ezek azok a területek, ahol politikai vagy gazdasági okokból aránylag gyakoriak a változások. A szlovák fordítástudományi szakirodalom főleg a területi közigazgatási rendszer elemeinek megnevezésével, illetve az intézménynevekkel foglalkozott (pl. Cibíková 2012; Semanová–Seman 2010; Štefková–Štefková 2001). Szlovák–magyar vonatkozásban az *obec*, valamint a szintén említett *VÚC* és a *samosprávny kraj* fordítása okoz problémát. E tekintetben az a gyakorlat alakult ki, hogy az *obec* szót mindig *községnek* fordítják, amikor ’önálló jogállású, önkormányzattal rendelkező település’ jelentése van (pl. az önkormányzat megnevezésében). A ’magasabb szintű területi közigazgatási egység’ fogalmat megnevező terminusokra a *megye* szó állandósult (a szlovák *župa* hatására). Az e publikációkban szereplő alapterminusok között vannak a magyarországi bíróságok új (valójában régi) megnevezései. Szlovákiában a jelenlegi bírósági rendszer szerkezete még a két világháború között alakult ki a cseh rendszer mintájára, a megnevezések azóta alapjában véve nem változtak: a jelzős szerkezet fölérendelt tagja a ’bíróságot’ jelölő *súd*, a jelző pedig a szintet jelzi: a járási szintű bíróság az *okresný súd* (az *okres* a ’járást’ jelöli) a megyei szintű a *krajský súd* (*kraj* állandósult magyar megnevezése nálunk *kerület*), a legfelsőbb szintű a *najvyšší súd* (a *najvyšší*, azaz ’legfelső’). A szlovákiai magyar nyelvhasználatban ezért az ezeket „másoló” megnevezések állandósultak: *járásbíróság*, *kerületi bíróság*, *legfelsőbb bíróság*, és egyáltalán nem merült fel a jelenlegi magyarországi nevek átvétele. A magyarországi terminológia akkor probléma, ha magyarból szlovákra fordítunk, ugyanis történeti okokból a mai magyarországi megnevezések szlovák megfelelői léteznek ugyan, de elavultnak minősülnek (l. pl. Szalay 2018).

6. Nyelvi prioritások a szlovákiai terminológiapolitikában és a jogifordítás-támogatásban, a szlovákiai kisebbségi nyelvek helyzete

A terminológiai adatbázisok és a szakszótárak áttekintéséből (2.2. fejezet) egyértelmű, hogy jelenleg a legfontosabb idegen nyelv az angol, hiszen az államilag támogatott terminológiai szótárak, szószedetek döntő többsége a szlovák mellett angol terminusokat

tartalmaz. Ezek a segédeszközök azonban elsősorban az angolról szlovákra fordítást támogatják, hiszen a szlovák terminológiapolitika fő célja a saját nyelvű terminológia fejlesztése. Az angol egyéb területeken is abszolút elsőbbséget élvez: az üzleti célú szótárkiadásban szintén domináns helye van, több angol–szlovák és szlovák–angol jogi szótár is kereskedelmi forgalomban van, sőt a fordítóképzésben, a tankönyvek és egyéb segédeszközök tekintetében is az első helyen áll. Az egyéb nagy nyelvek közül német–szlovák és a francia–szlovák nyelvpárban adtak ki jogi szakszótárat. A nyelvi közelség miatt a szlovák fordítóknak lehetőségük van a cseh szakszótárakat is használni, pl. az orosz–cseh és a spanyol–cseh jogi szótárat. Tapasztalatom szerint a szlovákiai fordítók használják a nagy nemzetközi adatbázisokat, így a IATE-t,³⁹ valamint a Linguee⁴⁰ és a Glosbe⁴¹ párhuzamos korpuszokat is, ezekről a fordítóképzésben is szó esik.

Szlovákiában egyéni hiteles fordítók működnek, azaz nincs az OFFI-hoz hasonló központi szervezet, az engedély megszerzéséhez az érdeklődőknek vizsgát kell tenniük. A vizsgát szervező egyetemi tolmácsolóközpontok előzetesen szerveznek oktatást, ennek keretében azonban a jogi fordítás általános kérdéseivel foglalkoznak az előadók, azaz nincs nyelvspecifikus képzés. Az angol–szlovák hiteles fordítók számára készült a Hrehovčík–Bázik szerzőpárosnak az angol–szlovák hiteles tolmácsolásról szóló gyakorlati irányultságú kézikönyve (Hrehovčík–Bázik 2014), míg a skandináv nyelvekről/nyelvekre történő jogi fordítással Štefková monográfiája (Štefková 2013) foglalkozik. Az egyéb nyelvek tekintetében a leendő fordítók ilyen jellegű támogatást nem kapnak.

A kisebbségi nyelvek esetében a helyzet az utóbbi tíz évben javult, elsősorban a kisebbségi kormánybiztosi hivatal és annak jelenlegi vezetője, Bukovszky László kezdeményezésének köszönhetően. 2011-ben szlovák–magyar, szlovák–ruszin, szlovák–ukrán, szlovák–roma jogi-közigazgatási szöszedetek készültek, ezek hozzáférhetőek a hivatal honlapján, a terminológiai bizottságok továbbá számos fordítást készítettek. A szöszedetek elsődlegesen azzal a céllal készültek, hogy segítséget nyújtsanak a közigazgatásban dolgozóknak a kisebbségi nyelvhasználati törvény végrehajtásában, azaz hogy képesek legyenek az ügyfelek által igényelt szövegeket lefordítani. A szótárban közölt terminológia ezért nem fed le minden jogágot, továbbá nem veszi figyelembe azon hiteles fordítók igényeit, akik főképpen külföldi intézményekhez (pl. bíróságok, egyéb hatóságok) benyújtandó szövegeket fordítanak.

Szlovákiában mintegy száz szlovák–magyar hiteles fordító működik, de jogi szövegeket rajtuk kívül nagyon sokan fordítanak, a képzésük mind a mai napig nincs megoldva, valójában minden fordító (a fordítói vizsgát tett hiteles fordítókat is beleértve) autodidakta módon képezte, képzzi magát. A szerzők szerint az ő munkájukat kívánták megkönnyíteni a Magyar–szlovák, szlovák–magyar jogi szakszótárral (Cserba–Mede-

39 <https://iate.europa.eu/home> (utolsó letöltés: 2021. 08. 13.).

40 <https://www.linguee.hu/magyar-szlov%C3%A1k/ford%C3%ADr%C3%A1s/angol.html> (utolsó letöltés: 2021. 08. 13.).

41 <https://hu.glosbe.com/hu/sk/angol> (utolsó letöltés: 2021. 08. 13.).

Nagy szerk. 2013), viszont ez a szótár nincs kereskedelmi forgalomban, sőt szlovákiai könyvtárakban sem hozzáférhető.

7. Összegzés és kitekintés

A szlovák terminológiafejlesztés és -politika célja az aktuálisan domináns nyelvvel (magyar, cseh, angol) szemben a szlovák terminológia fejlesztése és helyzetének a megerősítése volt. A szlovákiai magyarság száz éve él kisebbségi helyzetben, az elmúlt évtizedek alatt nagyrészt úgy, hogy nem volt élő kapcsolata a magyarországi nyelvvel és terminológiával, a magyar nyelv a közigazgatásból és az igazságszolgáltatásból szinte teljes mértékben kiszorult, támogatást nem kapott. Ez azt jelenti, hogy rendkívül nagy terminológiai deficit keletkezett nálunk, amely csak fokozatosan számolható fel. A kisebbségi nyelvhasználati törvény hatálybalépése óta eltelt húsz évben e téren történtek előrelépések, az elmúlt száz évben először a civil kezdeményezések mellett az állam is támogatta a magyar terminológiafejlesztést. A kisebbségi kormánybiztosi hivatal – és egyben a *Lingua Civis* önkormányzati társulás – mellett működő magyar terminológiai munkacsoport célja a megkezdett tevékenység folytatása, elsősorban olyan, a nemzetközi szabványoknak megfelelő kétnyelvű terminológiai adatbázis kialakítása, amely egyrészt segítséget nyújt a szakfordítóknak és a laikusoknak abban, hogy azonosítani tudják az általuk olvasott/hallott/látott szlovákiai magyar és magyarországi terminusokat – azaz tudják, milyen fogalmat neveznek meg –, másrészt pedig eligazítja őket a sokféle terminus használatát illetően.

A terminológiai adatbázis a *Lingua Civis* égisze alatt készül, annak honlapján mindenki számára fokozatosan hozzáférhető lesz, így biztosítjuk a preferált terminusok terjesztését, valamint azt, hogy a kisebbségi kormánybiztosi hivatalt érintő átszervezések, esetleg annak megszűnése esetén is továbbra hozzáférhető legyen az adatbázis.

Az adatbázisba egyelőre az eddig feldolgozott terminusok kerülnek be, a hiteles fordítók részéről azonban már régen felmerült az igény, hogy foglalkozzunk az általuk leggyakrabban fordított szövegek terminológiájával, elsősorban a Büntető törvénykönyvvel. Továbbá hasznos volna, ha ezeket a munkálatokat a többi határon kívüli magyar terminológiai műhellyel koordinálnánk, ebben a folyamatban ez a publikáció az első lépést jelenti.

Irodalom

- Blanár, Vincent 1963. K terminológii v maticných rokoch. [Megjegyzések a 19. század hatvanas éveinek terminológiájához] *Československý terminologický časopis* II/5: 257–274.
- Cíbková, Ingrid – Levická, Jana 2009. Quo Vadis Terminológia? In: *Preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej praxi*. Preklad a tlmočenie 8. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela. 121–128.

- Cíbiková, Ingrid 2012. *Terminologický manažment verejnosprávnej tematickej oblasti* [Terminológiamenedzsment közigazgatási témakörben]. Žilina: Edis – Vydavateľstvo Žilinskej univerzity.
- Cserba Lajos – Mede István – Nagy Andrea (szerk.) 2013. *Magyar–szlovák, szlovák–magyar jogi szakszótár*. Miskolc: Magyar Jogász Egylet BAZ megyei szervezete.
- Fóris Ágota 2017. A magyar terminológia-politikáról és -stratégiáról. In: Benő Attila – Gúti Erika – Juhász Dezső – Szoatak Szilvia – Terbe Erika – Trócsányi András (szerk.) *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22–27.) három szimpóziumának előadásai*. Törökbálint: Termini Egyesület. 120–128.
- Gromová, Edita 2011. Terminologický výskum na Slovensku – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. [Terminológiakutatás Szlovákiában – múlt, jelen, jövő]. In: Cíbiková, I. (szerk.) *Terminologické fórum III*. Trenčín: Univerzita A. Dubčeka v Trenčíne. 8–18.
- Guidelines 2005. *Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities*. CI-2005/WS/4. Paris: UNESCO.
- Horecký, Jan 1956. *Základy slovenskej terminológie* [A szlovák terminológia alapjai]. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- Hrehovčík, Teodor – Bázik, Miroslav 2014. *Súdny preklad a tlmočenie* [Hiteles fordítás és tolmácsolás]. Bratislava: Wolters Kluwer.
- Kabina, Imrich 1962a. Z aktuálnych otázok právnej terminológie [Példák a jogi terminológia aktuális kérdéseiből]. *Československý terminologický časopis* I/2: 65–84.
- Kabina, Imrich 1962b. Niektoré aktuálne otázky právnej terminológie [A jogi terminológia néhány aktuális kérdése]. *Československý terminologický časopis* I/6: 344–356.
- Kabina, Imrich 1963. Z aktuálnych otázok právnej terminológie [Példák a jogi terminológia aktuális kérdéseiből]. *Československý terminologický časopis* II/3: 154–172.
- Koncepcia 2001. *Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky*, <https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/priloha-2-koncepcia.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 06. 17.).
- Lanstyák István 2019. Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In: Fóris Ágota – Bölcskei Andrea (szerk.) *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen*. Budapest: Offi–L’Harmattan. 73–93.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 2002. Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 117–126.
- Levická, Jana 2008. Slovenská terminologická databáza [A szlovák terminológiai adatbázis]. *Kultúra slova*, 42/3: 139–157.
- Masár, Ivan 1991. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Veda.
- Opatrenia 2007. *Opatrenia v oblasti štátneho jazyka* [Intézkedések az államnyelv területén] <https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/priloha-3-opatrenia.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 06. 17.).
- Ormis, Jan V. 1940. Podľa akých zásad pracovať na právnej terminológii [Milyen elvek szerint alakítsuk a jogi terminológiát] *Slovenská reč* VIII/1: 1–5.
- Semanová, H. – Seman, J. 2010. Problematika odbornej terminológie v oblasti verejnej správy [A közigazgatási szakterminológia kérdésköre]. In: Ďuricová, Alena (szerk.) *Od textu k prekladu V*. Praha: JTP. 150–157.

- Svoboda, Jan a kol. 2000. *Slovník slovenského práva* [A szlovák jog szótára]. Bratislava: Poradca podnikateľa s.r.o.
- Szabó Mihály Gizella 2002a. A kisebbségi nyelvhasználati törvény gyakorlati alkalmazása és a szlovák hivatalos (jogi-közigazgatási) szövegek magyarra fordításának kérdései. In: Lansztyák István – Simon Szabolcs (szerk.) *Tanulmányok a kétnyelvűségről*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 169–200.
- Szabó Mihály Gizella 2002b. A hivatali kétnyelvűség megteremtésének nyelvi vetületei. In: Lansztyák István – Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 182–199.
- Szabó Mihály Gizella 2007. Jogi-közigazgatási szövegek magyarra fordítása kisebbségi helyzetben. A célnyelvi norma kérdése. In: Heltai Pál (szerk.) *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia*. Pécs–Gödöllő: MANYE – Szent István Egyetem. 206–212.
- Szabó Mihály Gizella 2014. A magyar nyelv használata a közigazgatásban és a hivatali/hivatalos kapcsolatokban. In: Cúthné Gyóni E. (szerk.) *Nyelv, ami összeköt*. Komárom: Anyanyelvünkért Polgári Társulás. 19–29.
- Szalay Zoltán 2018. Súdny systém Maďarska [A magyarországi bírósági rendszer]. In: *Bulletin oddelenia dokumentácie, analytiky a komparatistiky kancelárie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky VII/1–2*: 21–25.
- Šimková, Mária – Levická, Jana – Stoykova, Velislava 2017. Slovak Terminology Database. In: *Proceedings of the International Jubilee Conference of the Institute for Bulgarian Language 2*. Sofia: Institute for Bulgarian Language. 125–133.
- Štefková, Marketa 2013. *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírených jazykov* [Jogi szöveg a fordításban. A kevésbé elterjedt nyelvek között folyó jogi kommunikáció transzlatológiai aspektusai]. Bratislava: Wolters Kluwer.
- Štefková, Nadežda – Štefková, Marketa 2011. Terminológia verejnej správy pre prekladateľov a tlmočníkov [Közigazgatási terminológia fordítók és tolmácsok számára]. In: Cibíková, Ingrid (szerk.) *Terminologické fórum III*. Trenčín: Univerzita A. Dubčeka v Trenčíne. 30–39.
- Tamás Dóra Mária 2019. *Bevezetés a jogi terminológiába a terminológus szemüvegén keresztül*. Második átdolgozott kiadás. Budapest: OFFI.
- Vallová, Elena 2013. *Terminológia, normy a ich význam pre prekladateľov a tlmočníkov* [Terminológia, szabványok és jelentőségük a fordítók és tolmácsok számára]. Banská Bystrica: Belianum.
- Wrede, Olga – Štefčík, Josef – Drlík, Martin 2016. *Úvod do terminológie a terminologickej práce. Metodické pokyny na vypracovanie terminologických záverečných prác*. [Bevezetés a terminológiába és terminológusi munkába. Módszertani útmutató terminológiai témájú záródolgozatokhoz]. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Elektronikus források

<https://iate.europa.eu/home>

<https://www.linguee.hu/magyar-szlov%C3%A1k/ford%C3%ADt%C3%A1s/angol.html>

<https://hu.glosbe.com/hu/sk/angol>

Termium plus: <https://www.btb.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alpha-eng.html?lang=eng>